

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 67

NUMMER 1

JAN-FEB 2020

- 3** *Frisse wind door bisdom Pskov*
– Paul Baars
- 6** *Patriarch Pavle* – Nikolina Alexandrova
- 9** *Georgische iconen* – Jonathan Pageau

Amiran Goglidze, Wonderbare broodvermenigvuldiging.

- 12** *Alexius, de Man Gods*
– Leo van Leijsen
- 15** *Burgerschap en natie (Boekbespreking)* – Dolf Bruinsma
- 18** *Oriëntaals-orthodoxe kerken in Nederland* – Anmar Hayali
- 23** *Byzantijnse Liturgie XXIX: Voorafgewijde Gaven*
– Leo van Leijsen

Deze eerste Pokrof van het nieuwe jaar begint met het Russische Pskov, waar sinds de komst van de nieuwe aartsbisschop een frisse wind waait. Daarna een interview met protodiaken Radomir Rakić over wijlen patriarch Pavle van Servië. Georgië heeft zijn eigen stijl in het iconschilderen dat een opleving meemaakt met kunstenaars als Amiran Goglidze. Alexius, de zogeheten Man Gods, is een populaire heilige in zowel Oost als West, over wie allerlei verhalen de ronde doen. Victor Roudometofs boek *Nationalism, Globalization and Orthodoxy* legt de verhouding bloot tussen burgerschap en natie op de roerige Balkan. De Oriëntaals-orthodoxe kerken maken in Nederland een kleurrijk deel uit van de landelijke christenheid; het gaat vaak om vluchtelingen. En in de rubriek 'Byzantijnse Liturgie' komt de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven aan de orde, die in de Grote Vasten op bepaalde weekdays wordt gevierd.

Veel leesplezier toegewenst.

Leo van Leijsen, redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: icoon van Sint-Joris en de draak, vasteland van Griekenland, 17^e eeuw.

Achterzijde: Acht kerkvaders, Noord-Griekenland, eind 15^e eeuw (Foto's: Temple Gallery Londen).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur), Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Johan Meijer, Nick Pouls, Katja Tolstaja, Igljka Vassileva-van der Heiden, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de

inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun ondertekeningen. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €22,50 voor Nederland, voor het buitenland €27,50, giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145 (BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss.
Drukwerk: Laumé Mediapartners.

Een frisse wind door het Russisch-orthodoxe bisdom van Pskov (Rusland)

In 2018 werd Tichon (Sjevkunov) metropoliet van Pskov en Pochov. Hij was daarvoor hegumen van het Sretenskij-klooster bij Moskou en schrijver van het boek 'Onheilige heiligen', dat een bestseller is geworden in de Orthodoxe wereld. In mei was ik als elk jaar weer in Pskov en voelde ik dat de sfeer wat veranderd was.

Het boek van metropoliet Tichon (Sjevkunov) is inmiddels ook in het Nederlands vertaald. De titel is wat slap vertaald met 'Alledaagse heiligen'. Ik had het al in het Engels gelezen op aanraden van moeder Maria, die tot haar dood hegumena van het Grieks-orthodoxe klooster bij Asten was. Het is een warm en interessant boek en geeft een goed tijdsbeeld van de sfeer in de nadagen van de Sovjet-Unie en de tijd van de perestrojka. Mensen in Rusland (her)ontdekten toen de Orthodoxe traditie. Sjevkunov deed dat in het beroemde Holenklooster in de regio Pskov. Hij geeft een kleurrijk beeld van het klooster in die tijd en van verschillende indrukwekkende monniken die daar toen nog leefden zoals Joann Kristiankin. Volgens sommigen is het boek een verheerlijking van Poetin, maar dat is onzin. Het woord Poetin komt in het boek niet voor. Misschien geeft het boek wel een wat te romantisch beeld van de late Sovjettijd en de situatie van de Russisch-orthodoxe Kerk op dat moment.

Te veel kerken heropend

Metropoliet Tichon is een charismatische en toegankelijke bisschop, die mensen inspireert. Dat was iets dat de vorige metropoliet niet kon. Het lijkt erop dat hij een probleembewustzijn heeft. De stad Pskov heeft nog ruim 30 oude kerkgebouwen, gebouwd tussen 1130 en 1800.

Metropoliet Tichon.

De meeste daarvan zijn nu heropend en in de buitenwijken zijn ook enkele nieuwe kerken gebouwd. Een extra nieuwe kerk, gewijd aan de heilige Luka Vojno-Jasenetskij, is in aanbouw. Daardoor heeft Pskov, een stad met ruim 300.000 inwoners, nu 35 orthodoxe parochies en twee kloosters. Ook op het platteland zijn vrij veel kerken heropend of gebouwd. Ook sommige oligarchen houden ervan nieuwe kerken te bouwen om zo hun geweten schoon te wassen. Een oligarch heeft in de bossen een houten kerk laten bouwen op een plaats waar zijn zoon vermoord is. Een andere oligarch heeft een kerk gebouwd bij een kerkhof, waar familieleden begraven liggen. Ik heb daar een keer meegezongen voor een begrafenis. Best een mooie kerk. Maar ze liggen in het niets, op plaatsen waar geen mensen (meer) wonen. De helft van de parochies in Pskov loopt niet

goed. Er komen weinig mensen en er is nauwelijks een koor. Ook de Drie-eenheid-kathedraal van Pskov loopt als parochie eigenlijk slecht. Het platteland loopt leeg. De kerken daar blijven leeg achter “als de lege flessen, die een dronkaard achter laat. Het is overduidelijk dat er te veel kerken heropend zijn”, zei een priester mij. De belangstelling van jongeren voor de kerk neemt af. De nieuwe metropoliet lijkt zich van dat alles bewust. Hij wil dat er meer onderwijs, voorlichting en catechese komt. Hij vindt dat volwassenen voor hun doop eerst catechese moeten ontvangen. Hij heeft daarom in de kathedraal een aantal nieuwe priesters benoemd, die dat moeten vormgeven. Hij heeft een ‘geestelijke academie’ voor leken opgericht en aan de pedagogische universiteit van Pskov wordt nu ook het vak godsdienst onderwezen. Het viel mij ook op dat in veel parochies de kerkelijke winkeltjes er beter uitzagen. Er lag meer interessante literatuur, met het eigen boek van de metropoliet natuurlijk op een prominente plaats.

Vader Artemi

Voor sommige priesters heeft de komst van metropoliet Tichon grote gevolgen gehad. Vader Artemi ken ik al vijftien jaar. Hij is twintig jaar priester geweest in het dorpje Gorbunovo Gorá, buiten Pskov aan de grens met Letland. Hij werd verrast door een telefoontje van de

nieuwe metropoliet zelf, terwijl hij ergens in een winkel stond. Die vroeg hem om naar Pskov te komen, priester te worden in de kathedraal en les te gaan geven op de pedagogische universiteit. Dat is in kerkelijk Pskov een revolutie: een metropoliet die priesters zelf benadert en zich minder laat voorstaan op zijn hoge positie. Vader Artemi houdt van zijn dorp en heeft niet onmiddellijk ja gezegd. De dorpelingen dragen hem op handen. Maar de metropoliet belde nog een keer. Vader Artemi zegt: “Hij heeft mij niet gedwongen om naar Pskov te gaan, maar wel sterk aangedrongen. Ik heb uiteindelijk gedacht: misschien is dit de wil van God, en heb toegezegd.” Hij had mij al een keer eerder gezegd: “Wij weten niet precies wat de wil van God is. Daarom moeten we ons behelpen met de wil van de bisschop.”

Met hulp van de bisschop lukte het om snel een driekamerflat te vinden in Pskov en om de vier kinderen op een school te krijgen. Ik bezocht hen dus nu niet meer in de oude houten pastorie in een dorp, maar in een nieuwe flat in de stad. De oudste dochter heeft op school al een prijs gehaald. Ze was in 2019 de beste leerling voor literatuur van heel de stad. Vader Artemi en zijn vrouw missen het dorp wel. “Onze parochie daar was een soort gezin. De deur van de pastorie stond altijd open”, zegt matoesjka Ludmilla. Aan de andere kant is de sfeer in een stad voor deze twee heel intellectuele mensen toch ook meer inspirerend dan het dorp. Ze hebben het nu ineens veel drukker. Vader Artemi

vertelde over de lessen die hij nu geeft, het volgende: “Veel catechese in Rusland wordt heel formeel of heel populistisch gegeven. Maar het moet uit het hart komen. Anders overtuigt het de mensen niet.” Er is geen nieuwe priester benoemd in het dorp. Vader Artemi keert zo nu en dan terug om de liturgie te vieren.

Problemen

Ik hoorde ook wel vragen bij het optreden van de nieuwe metropoliet. Pskov is volgens sommigen voor hem te klein. Pskov is maar “een moeras”, schijnt hij gezegd te hebben. Zijn ambities reiken verder. Een ander punt is dat de nieu-

† Konstantin Obozjni, kerkhistoricus (Foto: P. Baars).

1 Het café 'Beer Religion' in Pskov (Foto: P. Baars).

we metropoliet op een aantal sleutelposities vrij jonge monniken heeft benoemd uit de omgeving van het Sretenskij-klooster in Moskou. De metropoliet is heel goed in het opzetten van projecten en het werven van fondsen. Hij heeft overal contacten. Maar hij heeft minder voeling met wat een parochie is en nog minder met wat een dorpsparochie is. De nieuwbenoemde leidinggevendenden kunnen niet altijd goed overweg met de getrouwde parochiepriesters, die soms al een lange ervaring achter de rug hebben. Sommige priesters vinden hen "clowns uit Moskou"!

Konstantin Obozjni, een kerkhistoricus, is in Pskov betrokken bij de broederschap van de Gedaanteverandering van de bekende priester Georgi Kotchetkov uit Moskou. Hij voorziet een ander probleem. Metropoliet Tichon is volgens hem nogal ideologisch. Zo is hij lid van een commissie die zich opnieuw buigt over de moord op de laatste tsaar en zijn familie in Jekatarinaburg. De meerderheid van die commissie meent dat het een complot is van kabbalistische religieuze Joden. Dat is typisch voor het ideologisch klimaat dat de laatste jaren in Rusland geheerst heeft, waarin allerlei complottheorieën en angsten rondspoken. Voor monarchistische Orthodoxe Russen was de tsaar de plaatsvervanger van Christus op aarde. De Joden hebben naar hun idee niet alleen Christus, maar ook zijn plaatsvervanger vermoord. Er kwam veel kritiek en metropoliet Tichon hield zich daarna op de vlakte. Het is een feit dat de Joden (en andere minderheden) in de tijd van

de communistische revolutie oververtegenwoordigd waren in de communistische partij. Er waren ook Joden betrokken bij de brute moord op de tsaar. Maar tegelijk is het waar dat de communisten in de Joodse gemeenschap weinig aanhang hadden. De meeste Joden waren religieus en bemoeiden zich niet met politiek. De Zionistische beweging en de 'Bund', de socialistische vakbond, hadden wel veel aanhang. Joden die communist waren geworden hadden hun religieuze achtergrond juist afgezworen en hadden niets meer met de

Kabbala of de Talmoad.

Afstand nemen

Ik heb het vermoeden dat dit ideologische offensief, waarin het lijkt dat heel de wereld Rusland kapot wil maken, behalve de Russen zelf, is mislukt. Steeds meer mensen trappen er niet meer in. Ze zien dat er geen enkel probleem mee opgelost wordt. Het viel mij op dat de publieke belangstelling voor 1 mei en voor de 'dag van de overwinning' op 9 mei een stuk minder was geworden. (9 Mei vind ik zelf wel een belangrijke dag. Ondanks de propaganda eromheen heb ik dit jaar toch meegelopen.) Er is ook steeds meer kritiek op de arrogantie van de Russisch-orthodoxe Kerk, die via de staat aan de mensen wordt opgedrongen. Een priester zei mij het volgende: "Wanneer ik twintig jaar geleden in de trein zat, waren de mensen geïnteresseerd en begonnen een gesprek. Nu gaan ze in een andere coupé zitten." Zelfs in een provinciestad als Pskov zie ik de laatste jaren een eigen jongerencultuur, die geen voeling heeft met de kerk en de staat. Ik ontmoette hen in het nieuwe café 'Beer Religion' (BR) "Welke religie" vroeg ik in mijn beste Russisch. "Het beste bier van Pskov" antwoordden ze.

Wanneer de voorlichting die het bisdom gaat geven afstand houdt van de wilde ideologie en over het geloof zelf gaat, in gesprek met de mensen, kan het beleid van de nieuwe metropoliet succes hebben. Hoe meer ideologie hij erin stopt, hoe meer afstand de mensen nemen.

Paul Baars

“Patriarch Pavle was een man van de Geest...”

Interview met protodiaken Radomir Rakić

Protodiaken Radomir Rakić werd geboren op 25 juli 1938. Hij studeerde in 1962 af aan de Theologische Faculteit en voltooide in 1965 de studie Engels aan de Letteren Faculteit in Belgrado. Hij is hoogleraar Engelse taal- en letterkunde. Ook studeerde hij aan de Theologische Faculteit in Bern (Zwitserland). Hij spreekt Duits, Engels en Russisch, waaruit hij de theologische literatuur vertaalt. Protodiaken Radomir Rakić is hoogleraar aan de Faculteit Theologie van de Servisch-orthodoxe Kerk in Belgrado en docent Nieuwe Testament aan het Theologisch Seminarie in Servië (Foca). Hij vertegenwoordigde de Servisch-orthodoxe Kerk op vele interculturele en internationale bijeenkomsten, seminars, conferenties en bijeenkomsten (Bulgarije, Griekenland, Oostenrijk, Duitsland, Zwitserland, Engeland, Hongarije, België, Nederland, et cetera). Als afgevaardigde van de Servisch-orthodoxe Kerk nam hij deel aan de Algemene Vergaderingen van de Wereldraad van Kerken in Nairobi (Kenia) in 1975 en in Canberra (Australië) in 1991. Hij organiseerde vele theologische conferenties op het grondgebied van het voormalig Joegoslavië.

| Patriarch Pavle.

Protodiaken Radomir Rakić heeft de Servische patriarch Pavle persoonlijk gekend en ging graag in op het verzoek zijn herinneringen te delen met de lezers van het Bulgaarse tijdschrift ‘Dobrotolubie’ (Filokalia).

Hartelijk dank voor uw bereidheid uw herinneringen aan Zijne Heiligheid Patriarch Pavle te delen. Wanneer ontmoette u hem voor de eerste keer?

‘Dat was in 1957 toen hij werd benoemd tot diocesane bisschop van Raska-Prizren (Kosovo en Metochia). Op het toenmalige Theologische Seminarie (Bogoslovija) hoorden we dat het nieuws over zijn verkiezing door de Bisschoppenvergadering (Sobor) hem bereikte in het watermolenhuis van het klooster Raca aan de rivier de Drina. Het was ons van meet af aan duidelijk dat wij te

maken hadden met een monastiek ingestelde bisschop. Hij kwam regelmatig naar de dienst in de St. Joriskathedraal van Prizren en, indien nodig, zong hij graag samen met ons seminaristen mee, waarbij hij bijzondere nadruk legde op de volgorde van de diensten - Typikon, rubrieken. De diensten duurden daardoor langer dan onder zijn voorganger, bisschop Vladimir. De door hem gevierde Goddelijke Liturgie was voor ons, seminaristen, een feestelijk gebeuren.

Ik herinner me vooral een moment in de kerk. Als leerlingen waren we gewend om de psalmen heel snel te lezen, alleen maar om te laten zien dat we het Kerkslavisch ‘kenden’. Maar tijdens een ochtenddienst vroeg bisschop Pavle om zelf uit de *Casoslov* (Getijdengebed) Psalm 51 voor te lezen: *Pomiluj nas, Boze, po velickej milosti tvojeje, po velickej tvojeje i po mnozestvu shchedrot tvojih....* (Ontferm u over ons, God, in uw grote genade, in uw trouw). We merkten meteen dat hij langzaam, woord voor woord, duidelijk uitsprak, zodat we allemaal de betekenis van de psalm begrepen, hoewel hij in het Kerkslavisch was. Het

was een les voor ons allen gedurende ons hele leven – niet te haasten met het lezen van liturgische teksten, zodat de gelovigen de betekenis ervan kunnen begrijpen.'

Kunt u iets vertellen over zijn dagelijks leven en de manier waarop hij mensen tegemoet trad?

'Patriarch Pavle was op straat en overal waar hij kwam erg informeel. Als patriarch hield hij er niet van om zijn witte *panaon*, zijn kamilavka, te dragen, zoals hij volgens de kerkelijke grondwet verplicht was. Zijn schoenen waren versleten maar schoon, zijn soutane (*mantija*) bescheiden, maar zeer schoon; hij liet zelfs zijn baard of haar niet te lang groeien; hij publiceerde een artikel over de lengte van de baard en het haar van de monniken om aan te geven dat er geen voorschrift is om het lang te laten groeien; hij gaf zelf het voorbeeld, maar niet alle monniken of bisschoppen namen dat over. Op grond van zijn kleding zou je niet denken dat het de patriarch is die je in een bus of in een tram tegenkomt. Ja, hij reisde graag met het openbaar vervoer en verwachtte niet dat de mensen voor hem zouden opstaan. Zo betuigde hij zijn solidariteit met ons, die zelf geen auto hadden. Zijn voorganger, patriarch German, dacht er niet aan om met de bus te reizen of alleen over straat te lopen!.

Er waren natuurlijk ook formele ontvangsten in het patriarchaat. Met regelmaat ontving patriarch Pavle daar hoge religieuze en politieke, universitaire, culturele vertegenwoordigers.

Maar iedereen kon genieten van de 'receptie' bij de patriarch na de ochtenddienst en vooral na de avonddienst in de kathedraal – men kon Zijne Heiligheid aanspreken op straat en hem elke vraag voorleggen.

Nu komen we bij een belangrijk aspect van zijn leven: hij zou niemand zonder een echt antwoord laten staan! Hij stelde alles in het werk om voor een gesprekspartner een probleem op te helderen en van alle kanten te bekijken net zolang totdat de gesprekspartner de zaak begrepen had. Daarbij ging het vaak om een kerkelijke doctrine op dogmatisch en in het bijzonder ethisch gebied. Voor hem was alles belangrijk, of hij nu een priester (of iemand anders die naar hem toe kwam) moest stimuleren om te stoppen met roken of drinken of om aan het werk te gaan

┆ Patriarch Pavle (in het midden, met staf in de hand)

en de kost te verdienen. Je zou denken dat een patriarch zijn tijd verspilt met het praten over zulke triviale zaken. Maar in wezen ging het om iets heel belangrijks dat wij 'stervelingen' niet begrijpen.

Nog iets anders: de patriarch had altijd tijd! Of het nu in de kerk was om te dienen of te zingen tijdens de lange vastendagen, of om met de tram ver te reizen om te vieren, of om studies te schrijven. In drie delen publiceerden we zijn verzamelde artikelen, voorheen gepubliceerd in het officiële orgaan van de kerk 'Glasnik'. Dertig jaar lang schreef hij als bisschop van Prizren en later als patriarch iedere maand een artikel in de vorm van vraag en antwoord. Hij was altijd bezig. Wij zeggen gewoonlijk: ik heb over 60 minuten een afspraak, dus ik kan nu niet aan iets anders gaan werken. Maar patriarch Pavle heeft elk vrij moment creatief gebruikt! Een ander voorbeeld: als hij 's morgens vroeg uit Belgrado op reis moest, vierde hij eerst de liturgie in verkorte vorm in zijn privé-kapel, zelfs om 4 uur 's morgens.'

Velen herinneren zich patriarch Pavle vanwege zijn pastorale adviezen, maar weinigen weten van patriarch Pavle dat hij een grote kennis had van de geschiedenis van de Goddelijke Liturgie en andere kerkelijke diensten en rituelen. Wat kunt u daarover vertellen?

'Wij in de Servisch-orthodoxe Kerk waren blij dat prof. Lazar Mirković al voor de Eerste Wereldoorlog aan de Orthodoxe Theologische Faculteit in Cernovice, het huidige Oekraïne, had gestudeerd. Toen hij benoemd werd tot hoogleraar liturgie aan de pas opgerichte theologische faculteit in Belgrado (1920), vertaalde hij de li-

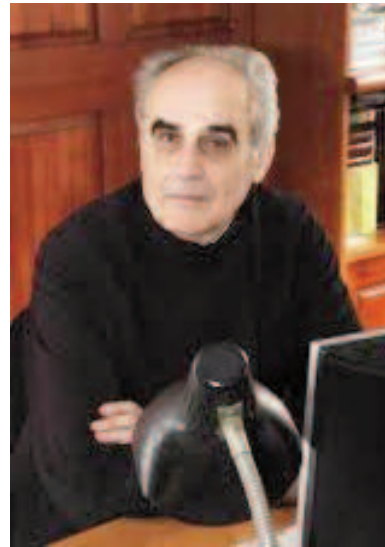
turgische boeken van zijn professoren Mitrofanoviĉen Tarnavski. Tussen de beide wereldoorlogen publiceerde hij die in drie delen. Na de Tweede Wereldoorlog voegde hij er zijn boek over de geschiedenis van de feestdagen aan toe, zodat we in de Servische Kerk een volledig opus van de Liturgie hebben, wat zelfs in Griekenland niet het geval is.

Patriarch Pavle schreef studies over enkele liturgische zaken en over enkele ethische dilemma's. Hij heeft over zeer uiteenlopende onderwerpen geschreven: de kerkelijke kalender (oud en nieuw), acrebia en oikonomia; de opvatting van de Orthodoxe Kerk over anticonceptiemiddelen; de doop van een persoon die door een operatie van geslacht verandert; de plaats van vrouwen in de Orthodoxe Kerk; vragen en antwoorden voor een kandidaat voor zijn zegening als hypodiaken; kan een priester de Heilige Communie nemen wanneer hij niet viert?; over het tweede huwelijk van een priester; moeten de dames hun hoofd bedekken in de kerk?; over het vasten; over een kerkelijke begrafenis van iemand die zelfmoord heeft gepleegd; over de zaligsprekingen; de opvatting van de Orthodoxe Kerk over vrije wil en voorbestemming; wat gebeurt er met de zielen van hen die het christelijk geloof niet hebben gekend?; wat zijn cryptografen?; over het weergeven van het beeld van Christus en van de heiligen; hoe moet de heilige Christoffel worden geschilderd?; de betekenis van de woorden 'Tvoja od Tvojih', enzovoorts.

Al deze artikelen zijn gepubliceerd in drie delen, alles bij elkaar 1.280 pagina's, onder de titel 'Uitleg bij enkele vragen over ons geloof' (Da nam budu jasnija neka pitanja nase vere). Daarnaast bereidde hij de publicatie in het Servisch voor van een nieuwe editie van het Služebnik (Dienst- en gebedenboek) en verzorgde hij de uitgave van de Srbljak (Serbicon), een liturgisch boek met diensten voor Servische heiligen. Patriarch Pavle was de eerste die de vroege geschiedenis van de kerkdiensten en rituelen in de Servische Kerk onderzocht.

In de afgelopen jaren zijn er gesprekken geweest over de heiligverklaring van patriarch Pavle. Is het waarschijnlijk dat hij heilig verklaard zal worden?

'Het is moeilijk te zeggen. De bisschoppen hebben dit laten liggen tijdens hun laatste vergadering in mei van dit jaar. In november van dit jaar was het tien jaar geleden dat patriarch Pavle overleed. Veel mensen vereren zijn graf in het klooster Rakovica (15 km van Belgrado), steken

Protodiaken
Radomir
Rakić

kaarsen aan ter ere van hem en bidden om zijn voorspraak.

Een anekdote: op een bisschoppenvergadering (Sobor) stelden sommige bisschoppen voor om iemand heilig te verklaren, maar de patriarch Pavle vroeg hun: "Wordt hij een grotere heilige in de hemel als wij stervelingen hem heilig verklaren?" - "Nee", antwoordden de bisschoppen en de heiligverklaring ging niet door.'

Hoe moeten mensen zich patriarch Pavle herinneren?

'Zij zullen hem herinneren als een bescheiden man, als één van hen, die met hen meereisde met het openbaar vervoer, als een man van gebed, die van iedereen hield en die de dialoog met atheïsten, niet-orthodoxen en niet-christenen wilde bevorderen, vooral tijdens de oorlog in deze gebieden tussen 1991-1995 en daarna. Zelfs op zijn oude dag zou hij lange reizen maken om politieke of andere religieuze hoogwaardigheidsbekleders te ontmoeten, want zijn motto was: het is beter om een hele maand te onderhandelen en een dialoog te voeren dan één menselijk slachtoffer [te hebben]. Zijn gezegde is hier erg populair: *Budimo Ljudi!* (Wees mens!) Twee miljoen mensen waren aanwezig bij zijn begrafenis in de Kathedraal van de Aartsengel Michaël in Belgrado.'

Nikolina Alexandrova

Dit artikel verscheen op 4 juli 2019 op de website van de Servisch-orthodoxe Kerk. Vertaald uit het Engels door Geert van Dartel.

Hedendaagse Georgische Iconen

Amiran Goglidze bij een icon.

Zoals veel van zijn generatie twintigste-eeuwse iconenschilders leerde Amiran Goglidze iconen kennen bij het restaureren van kerken. Hij eindigde zijn schoolopleiding in 1971 waar I. Nikoladze zijn leraar schilderen was. Hij vervolgde zijn opleiding tot restaurateur aan de nationale academie van oude kunst van 1971 - 1977. In die tijd raakte hij meer vertrouwd met iconen omdat hij betrokken was bij de restauratie van meer dan vijftig kerken in Georgië. Zo maakte hij zich de bijzondere kenmerken eigen van de Georgische iconen: de verzadigde kleuren, de lineaire stijl, de mix van zeer hiëratische en expressieve gezichten die zo eigen zijn aan de kerkelijke kunst in Georgië.

Goglidze ontwikkelde zijn eigen strikt lineaire stijl, die het beste van de vroege Byzantijnse kunst combineert met het beste van de Georgische kunst op een heldere en gecondenseerde manier. We zien deze combinatie het duidelijkst in de plooi van de kleding, met een heel eigen vormenpatroon. Waarbij hij niet schuwt subtiel en verfijnd afzonderlijke vlakken 'gesloten' vormen te geven. Hier bewaart hij de karakteristieke beeldtaal die we herkennen op de oude metalen reliëf-iconen en die een gratie en verfijning geven die je niet vindt in de klassieke hiëratische iconen. Zie de afbeelding van de apostelcommunie met de plooiën in specifieke vormen in de kleding van de apostelen. Een van de karakteristieken van Georgische iconen zijn de proporties van de ogen, in driekwart-vorm. Daarbij zien we de ogen niet in het centrum van het hoofd zoals in de klassieke iconenkunst, maar in het bovenste kwart van het hoofd, hetgeen de ogen een intense en bijzondere nadruk geeft.

| De Apostelcommunie.

Omdat Goglidze van 1977 tot 1986 doceerde aan de academie voor schone kunsten is het duidelijk dat zijn invloed op de levendige en zelfbewuste Georgische kunst van vandaag groot is geweest. Goglidze werkte in verschillende Georgische kerken, waaronder de nieuwe kathedraal van Tbilisi, en werd in 2006 door patriarch Ilia II erkend als de belangrijkste Georgische iconenschilder. In 2004 werd Goglidze door het Vaticaan gevraagd om een nieuwe icoon van een trogende Christus te schilderen die dienst zou doen bij de Paasplechtigheden van de paus. Deze moest de oude zogenaamde *acheiropoëtes* (niet met handen gemaakte) Christusicoon vervangen die oorspronkelijk afkomstig is uit het Lateraanse Paleis, maar die in de loop van de tijd zoveel restauraties had ondergaan dat

| Het offer van Izaak.

het origineel niet meer te herkennen is. Goglidze was zeer vereerd met deze opdracht en nog meer verrast dat het Vaticaan met klem vroeg om deze icoon in de oude Georgische stijl te schilderen.

| De icon voor het Vaticaan.

Huidige situatie

Toen Goglidze gevraagd werd naar zijn kijk op de huidige situatie van de orthodoxe kunst antwoordde hij met gemengde gevoelens. Hij erkent volmondig de grote inspanningen en offers van veel kunstenaars die door hun werk de Georgische iconografie een geheel eigen plaats binnen de Orthodoxie geven. Deze kunstenaars zijn ondanks politieke beroering en financiële problemen trouw gebleven aan de waarachtige traditie van de kerk van Christus.

(Opmerking van Paul Brenninkmeijer: Mogelijk duidt Goglidze op de Russische overheersing van de Georgische Kerk, vanaf het einde van de 18^e eeuw tot halverwege de vorige eeuw. De oude Georgische taal en kerkzang was toen verboden en het Slavisch werd in taal en zang verplicht opgelegd. Ook werden kerkmuren vol oude Georgische fresco's witgekalkt en iconostasen met originele Georgische iconen vervangen door in Italiaanse zoetelijke stijl geschilderde iconen. Problematisch was de situatie ook ten tijde van het communisme. Momenteel zijn deze Russische iconen in veel Georgische kerken weer verdwenen. Overal zie je nieuwe iconen in de oude Georgische stijl, waar Goglidze de grote stimulator van is geworden. Ook is de oude Georgische taal en kerkzang in ere hersteld.) Tegelijk wijst Goglidze op de kwetsbaarheid van de hedendaagse kerkelijke kunst in onze moderne wereld. Door economische en financiële problemen, maar ook omdat de band met oude tradities in schoonheid, kunst en waarheid vaker wordt losgelaten.

Jonathan Pageau

Dit artikel verscheen eerder in *Orthodox Arts Journal*, 16 dec 2014 op internet.

Vertaald uit het Engels door Paul Brenninkmeijer.

Samen met Petrus de Athoniet staat Alexius, de Man Gods (rechts), op een fresco in het klooster Studenica in centraal Servië (Foto: Blagofund).

Alexius, de man Gods

De heilige Alexius werd geboren in het gezin van Euphemiānus en Aglais. Het verhaal zegt dat zijn ouders vroom waren en de armoede beminden. Het paar was een tijd lang kinderloos geweest en had om een kind gebeden. Hun gebed werd verhoord met de geboorte van hun zoon Alexius.

Op zesjarige leeftijd begon het kind te lezen, waarbij hij een bijzondere voorliefde aan de dag legde voor het lezen van de Schrift. Als een jongeman volgde hij zijn ouders door te vasten en door aalmoezen te verlenen. En onder zijn kleding droeg hij in het geheim een haren hemd. Al vroeg kreeg hij het verlangen om de wereld te verlaten en God te dienen. Zijn ouders hadden echter iets anders met hem voor. Zij arrangeerden voor Alexius een huwelijk met een schone en deugdzame bruid. Zo geschiedde.

In de huwelijksnacht gaf Alexius haar zijn ring en zijn gordel – die allebei van grote waarde waren. Hij zei daarbij tot haar: 'Houd deze dingen, geliefde, en moge de Heer met ons zijn tot dat zijn genade ons voorziet van iets beters'. In het geheim heeft Alexius toen zijn huis verlaten en is hij scheep gegaan naar Mesopotamië.

Toen hij daar aankwam in de stad Edessa, verkocht hij alles wat hij bezat, gaf het geld aan de armen en ging wonen onder een portiek bij de kerk van de allerheiligste Theotokos, de Moeder Gods Maria. Een gedeelte van de aalmoezen die hij bij elkaar bedelde gebruikte hij om er brood en water van te kopen en de rest gaf hij aan oude en zwakke mensen. Elke zondag ontving hij de heilige Geheimen, de Communie.

Ondertussen zochten zijn ouders overal naar de vermiste Alexius, maar zonder resultaat. Euphemiānus stuurde zelfs dienaren naar Edessa, maar deze herkenden in de bedelaar in het portiek niet Alexius, zozeer veranderd was zijn knappe gestalte door het vasten. Zijn moeder Aglais sloot zich ontroostbaar op in haar kamer en zijn vrouw rouwde samen met haar aange trouwde familie.

Sint-Alexius woonde zeventien jaar in Edessa. Eens kreeg de koster van de kerk een bevel van de Moeder van God om de Man Gods de kerk binnen te leiden. "Zijn gebed stijgt op naar God als welriekende wierook en de heilige Geest rust op hem." Zo gezegd, zo gedaan. Menigeen herkenden in hem de bedelaar van het portiek en begonnen hem te prijzen. Stiekem ging de heilige er vandoor en ging scheep op een boot naar Cilicië om daar de kerk van Sint-Paulus in Tarsus te bezoeken. Maar God besliste anders. Het schip werd in een storm een heel eind westwaarts gebracht en het bereikte de kust van Italië. Daar aangekomen reisde de Man Gods naar Rome en besloot te gaan wonen in zijn eigen huis.

Onder andere hier gaan de versies van het verhaal uiteen. Eén versie zegt dat hij zijn vader nederig vroeg te mogen verblijven in een hoek van de binnenplaats en dat deze een aparte cel bouwde waar zijn door hem niet herkende zoon kon verblijven. Een andere versie spreekt van een verblijf onder een trap.

Alexius zette in zijn ouderlijk huis zijn leven voort van vasten en dag en nacht bidden. Hij onder-

ging de beledigingen van zijn vaders bedienden. Alexius verbleef tegenover de ramen van het verblijf van zijn vrouw en het deed hem verdriet wanneer hij haar hoorde huilen. Alleen zijn onmetelijke liefde tot God, zo gaat het verhaal, hielp de heilige om deze marteling te ondergaan. Zo gingen zeventien jaar voorbij, waarbij hij een grote uitstraling had op zijn omgeving die hij voorzag van geestelijke raad. De Heer openbaarde aan hem de dag waarop hij zou gaan sterven.

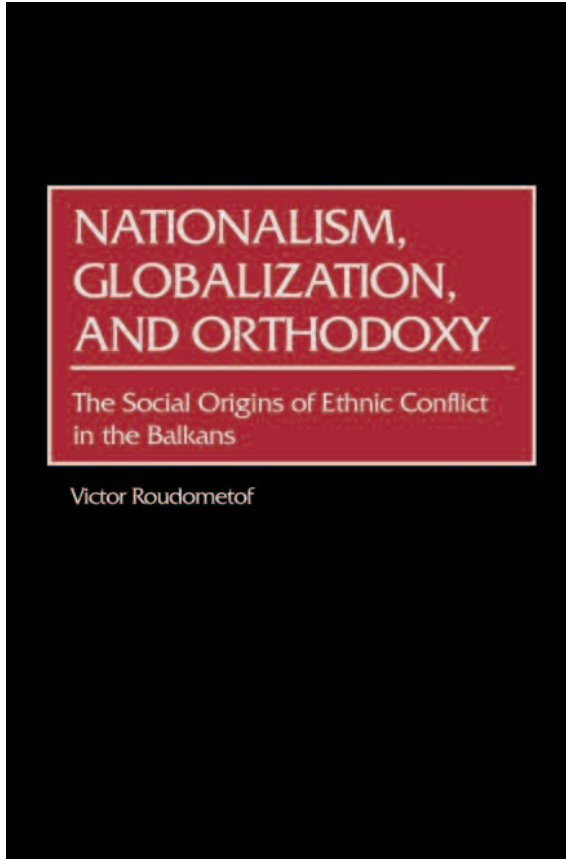
Alexius wonend onder de trap, terwijl een bediende van het huis expres water over hem uitgiet. Schildering in de parochiekerk Sankt-Martin in Langenargen, Baden-Württemberg, Duitsland.

Daarop nam de Man van God papier en pen ter hand en schreef bepaalde dingen neer die alleen zijn vrouw en zijn ouders zouden kunnen weten. Hij gaf uiting van zijn liefde voor hen, wat hij bij zijn leven niet had kunnen doen omdat hij de Heer op een anonieme wijze wilde dienen, en vroeg hen ook om hem te vergeven voor de pijn die hij hun berokkend had. Hij stierf op 17 maart van het jaar 440, anderen zeggen in 410. Op de sterfdag van de heilige ging de paus van Rome voor in de Goddelijke Liturgie in aanwezigheid van de keizer, toen er een stem klonk die opdracht gaf om de Man Gods te zoeken. Toen men hem niet vond klonk de stem opnieuw: 'Zoek de Man Gods in het huis van Euphemitus.' Daar vond men de heilige, maar hij was al dood. Volgens een versie van het verhaal had hij de brief die hij geschreven had stevig vast, zodat men deze niet uit zijn handen kon nemen. De paus en de keizer vroegen aan de heilige alsof hij nog leefde om zijn hand te openen. En zo gebeurde. De brief werd gelezen door zijn familie en door de paus, die Alexius begroef in de kapel van Sint-Petrus. Volgens een andere versie van het verhaal werden zijn relieken begraven in de kerk van de heilige Bonifatius. De oorspronkelijke legende stamt uit Syrië en is in het Syrisch geschreven. Volgens sommigen leefde de Man van God (Grieks: Mens van God) in Edessa in Mesopotamië, dat een centrum was van het Syrische christendom. De Man Gods zou er ook gestorven zijn. Dan zou het verhaal over Rome een latere toevoeging zijn. De naam Alexius is in elk geval een toevoeging in de Griekse versie van het verhaal, in de Syrische versie heette hij nog niet zo.

De legende van de heilige Alexius was een geliefd verhaal en werd verspreid in zowel het Oosten als het Westen. In de Byzantijnse en Russische wereld was de naam Alexios of Alexej populair, teken van de grote eer die men voor deze heilige had.

Burgerschap en natie

boekbespreking

'Balkanisering' werd een begrip: het uiteenvallen van een regio in staatjes die om onduidelijke redenen niet met elkaar overweg kunnen, en elkaar bestrijden. Zuid-Oost Europa , in dit geval. De Serven, de Kroaten, de Bosniërs, om enige volken te noemen, waarom hebben ze zo'n hekel aan elkaar?

Het boek *Nationalism, Globalization and Orthodoxy, the Social Origins of Ethnic Conflicts in the Balkans*, Greenwood Press 2001, van Victor Roudometov is er al

geruime tijd, maar geldt nog steeds als gezaghebbend op dit gebied.

Natie

De vorming van de Balkanstaten, en hun rivaliteiten, komen hier aan de orde. Wat gebeurde er, en waarom? Het boek bevat een vloed aan feiten en details, en er komen verschillende historische theorieën aan de orde. Geen sfeervol boek om bij weg te dromen, maar zeer informatief. Het onderstaande is geen samenvatting, nog minder een vakhistorische bespreking, we halen er enkele dingen uit die voor de lezer interessant kunnen zijn, en met iets meer aandacht voor de Servische staat.

Natievorming begint met nationalisme. Hier ging dat gepaard met rivaliteiten. Wat verstaan we onder een natie? De staten die in de Balkan ontstonden, kunnen we niet allemaal over één kam scheren. Ze hebben zich op allerlei manieren ontwikkeld, en het woord 'natie' dekt uiteenlopende begrippen. Er is veel aandacht voor de agressieve politiek op de Balkan, waarbij minderheden naar de marge worden geschoven. De meerderheden zijn niet solidair met de minderheden, die dan in het defensief raken. Roudometov ziet het ontstaan van naties als een gevolg van globalisering, maar onderkent de moeilijkheid om deze begrippen te definiëren.

Wanneer heb je een natie? In de westerse visie heb je dan een afgebakend grondgebied, bewoond door burgers die allen hun rechten en plichten kennen, met een zeker democratisch bewind, met respect voor grondrechten en plaats voor minderheden. Dan zou het in de oostelijke landen gaan om een meer collectivistisch gebeuren, met meer nadruk op de etniciteit en het unieke van de cultuur van het land. Met dit onderscheid in het hoofd wordt vaak naar de ontwikkelingen op de Balkan gekeken.

Globalisering

Zoals de titel van het boek aangeeft, is de globalisering een belangrijk uitgangspunt. Hier gaat het minder om sociale en culturele regelingen en geografische gegevens, en de mensen zijn zich hiervan bewust. Een proces dat eigenlijk al vanaf begin 16^e eeuw gaande is, op allerlei manieren. Niet speciaal doordat de mensen moderner zijn gaan leven. Iets dat geregeerd wordt door de wereldhandel? Door culturele factoren? Het gaat meer om het loslaten van isolement. Iets wat al eeuwen gebeurt. Geïsoleerde gemeenschappen zijn er al lang niet meer, al die tijd was er bijvoorbeeld al handel in luxe goederen. De sterke ontwikkeling van het westen doet er in dit verband niet zo toe. Globalisering gebeurt door menselijk netwerken, en is moeilijk in een systeem te vangen. Dit gaat afzonderlijke landen te buiten, het is een wereldgebeuren, waarbij de opkomst van het westen maar een moment is. De globalisering brengt de vorming van nationale staten met zich mee; niet noodzakelijk in de lijn van wat er in het westen gebeurt. Ondertussen gebeurt er op internationaal gebied van alles: van boekdrukkunst tot

organisatie van tijd: "implosie van tijd en ruimte", staat ergens in het boek.

Het boek volgt een indeling van verschillende periodes van globalisering: een vroegere periode (1500-1830), de latere periode (1830-1945) en de tijd na de Tweede Wereldoorlog. De vroege periode wordt nog bepaald door de Ottomaanse heerschappij, hoewel er veel contact was met het westen. De Grieks-orthodoxe Kerk was in het rijk geïncorporeerd. Joden, katholieken en orthodoxe christenen waren georganiseerd in *millets*, religieuze gemeenschappen die ieder hun eigen autoriteit hadden, vrij autonoom waren, als ze de soennitische islam maar als hoogste autoriteit erkenden. De groepen werden meer gedefinieerd naar religie dan naar etniciteit. Het idee was dat drie wereldbeschouwingen: islam, westers christendom en oosterse orthodoxie, samen moesten kunnen leven.

Nationale staten

De *rum millet*, met het oecumenisch patriarchaat van Constantinopel, "Grieken" volgens de westerlingen, was hier dominant. In het millenniumdenken werd de val van Constantinopel gezien als een straf van God. Reeds in de 18^e eeuw raakte het centrale gezag verzwakt. De macht kwam steeds meer aan de *ayans*, lokale krijgsheren, die moeilijk in de hand waren te houden. Dit leverde de context voor de nationale revoluties: Griekenland (1821), Servië (1804) en Walachije (1821), de eerste manifestaties van nationalisme in het Ottomaanse rijk. Waarbij Servië al een nationalistische ideologie had, beïnvloed door de Servische gemeenschappen in het Habsburgse rijk. Van liberale ideeën moesten ze weinig hebben. En waarbij elke bevolkingsgroep zijn eigen belangen had. In 1815 werd Servië een autonoom vorstendom.

Het *millet*-systeem werd achterhaald, en dit deel van Europa maakte zich gaandeweg los van het Ottomaanse rijk. Er ontstaat een middenklasse in het Grieks-orthodoxe deel, relatief welvarend en open voor contacten met het westen, al vroeg beïnvloed door de orthodoxe, Griekstalige, *millet*. Het westen steunde de Griekse revolutie, van de Servische zaak moest het weinig hebben.

In het begin van natie-vorming werd er gedacht aan een federatie van staten, op zijn Ameri-

kaans. Dit lukte niet, vanwege geopolitieke rivaliteiten vanuit Belgrado, Athene, Bulgarije, later: Sofia. De Kroatische nationale beweging was zwak – het land dat ze claimde werd deels bewoond door Serven. Na de Balkanoorlogen (1912-1913) hadden de Balkanlanden het schiereiland voor zichzelf. In 1919 werd het Koninkrijk Servië-Kroatië-Slovenië gevormd. Turkije, steeds gezien als een administratieve bovenlaag, sloeg zijn eigen weg in. Landen als Macedonië en Albanië stonden lang buiten deze ontwikkelingen, en werden meer als win-gewest gezien door de ontstane staten.

In de periode tot 1945, eigenlijk al vanaf de jaren '30, met het ontstaan van zelfstandige staten, komen er allerlei ideeën en organisatie-modellen. Enige tijd had je de ideeën van het panslavisme: het idee, vooral onder de intelli-gentsia, dat alle Slavische volken één gemeen-schap zouden kunnen vormen. Dit kwam niet van de grond – transnationalisme bleek onmo-gelijk. Hoe de verschillende religieuze groepe-ringen zich tot elkaar verhielden, was nog onduidelijk. Religieus of cultureel bepaald – de geleerden zijn er nog niet uit.

De naties begonnen de kerken binnen hun grenzen te trekken, en de kerk werd zo gefragmenteerd. Het patriarchaat zag men meer als een Griekse aangelegenheid. Kerken werden nationaal ondersteund en werden tot nationaal symbool. Orthodoxie werd deel van de nationale identiteit. 'Staat' en 'gemeenschap' werden vereenzelvigd, en lokale gemeenschap-pen hadden zich te schikken. Er ontstond een 'nationale kwestie'. Minderheden werden ge-discrimineerd, maar dit werd toegeschreven aan culturele verschillen. Er bleef een kloof tussen christenen en moslims, die werd uit-gelegd in termen van onderdrukten en onder-drukkers. Literatuur en onderwijs leverden hier tevens hun aandeel.

Ondertussen waren de boeren arm, en fiscaal ondergeschikt aan de stedelijke elite; van de nieuwe ideeën moesten ze weinig hebben. De ongeletterde boeren kregen hoogstens propa-ganda over zich heen, waarbij paramilitaire troepen de nodige kracht bijzetten.

Burgerschap en natie

Zoals gezegd: omdat de menselijke activiteiten velerlei zijn, gaat natievorming overal op een andere manier. Rudometov hanteert twee be-grippen: *citizenship* en *nationhood*.

In het eerste geval zien we de natie als een politieke gemeenschap, waar de burgers recht-en en plichten hebben. Allerlei particuliere zaken die te maken hebben met ras en etniciteit, staan op de achtergrond. In het concept *nationhood* zijn die particuliere zaken grondslag voor de nationale identiteit. Het culturele leven staat voorop en wordt gepo-litiseerd. Deze laatste opvatting werd populair na de Franse revolutie, vooral onder invloed van de 19^e-eeuwse romantiek. Door heel Euro-pa kreeg je bewegingen als Jong Italië, Jong Duitsland en Jong Turkije, steeds strevend naar sociaal-culturele cohesie. Complicerend was dat allerlei gebieden nog deel uitmaakten van het Ottomaanse rijk – hoewel dit begon te ver-zwakken – , en dat de Habsburgse invloed nog groot was.

1917 betekende het einde van de Ottomaanse heerschappij, en je kreeg overal zelfbeschik-king. Maar steeds werd dit verschillend ingevuld. *Citizenship* en *nationhood* traden naast elkaar op, waaruit allerlei moeilijkheden voort-kwamen: politiek revisionisme, territoriale expansie, nationale rivaliteiten. Ook in de Balkan gingen ze in elke natie hun eigen verbindingen aan. De staten ontwikkelden zich, maar de toestand van de minderheden bleef precair. Ook de Koude Oorlog ging een rol spelen. En we weten hoe een gebrek aan solidariteit een einde maakte aan Joegoslavië. In de "nieuwe vrijheid" na 1989 kwam er weer ruimte voor rivaliteiten.

Met de veranderingen die de globalisering met zich meebracht, raakte de regio verder in de marge. De kloof tussen de Balkan en de rest van Europa werd groter. De tegenstellingen, ont-staan onder Ottomaans bestuur, bleven nog bestaan. De economische ongelijkheid groeide – de nationale retoriek werd weer populair. Internationaal kwamen er verdragen wat be-treft de mensenrechten. En heden worden de afzonderlijke staten bestormd door non-gouvernementele organisaties. De discrepantie tussen hoe het in de landen zelf is gesteld, en wat de internationale gemeenschap wil drukt de Balkanstaten steeds meer in het defensief. Hoe verstoord de balans blijft tussen beide gebieden, zal bepalend zijn voor wat er in de 21^e eeuw gebeurt.

Dolf Bruinsma

Oriëntaals-orthodoxe kerken in Nederland, een schets van het veld

Anmar Hayali is coördinator van Samen Kerk in Nederland (SKIN), de landelijke vereniging van migrantenkerken en internationale kerken, www.samenkerkinnederland.nl. Hij schetst hieronder de huidige situatie van de Oriëntaals-orthodoxe kerken in Nederland.

Eritrees-orthodoxe Tewahedo Kerk te Utrecht (Foto: archief A. Hayali).

de Kerk van Christus, als getuigenis naar onze veelkleurige samenleving en de wereld (zie Johannes 17:21), en in de eerste plaats tot eer van God en de opbouw van Zijn koninkrijk.

Wie zijn de Oriëntaals-orthodoxen?

De Oriëntaals-orthodoxe kerken onderscheiden zich van de andere kerkgenootschappen door de christologische leer van de eenheid van de god-menselijke natuur van Christus, zonder enige scheiding of verwarring en onveranderlijk. Zij beroepen zich op de eerste oecumenische concilies van de ongedeelde kerk: Nicea (in het jaar 325), Constantinopel (381) en Efeze (431). Echter, de Oriëntaals-orthodoxe kerken staan niet achter de twee-naturen leer van Christus volgens het concilie van Chalcedon in 451, die (onder meer) de Rooms-katholieke Kerk en de Oosters-orthodoxe kerken, zoals de Russisch- en Grieks-orthodoxe kerken, aanhangen.

Dankbaar ben ik voor de uitnodiging van de redactie van Pokrof om een artikel te schrijven over de Oriëntaals-orthodoxe kerkenfamilie in Nederland. Mijn hoop en gebed is dat het niet blijft bij een tekst met informatie over de stand van zaken, maar dat het artikel een bescheiden bijdrage mag leveren aan het wederzijds begrip tussen deze kerkenfamilie en andere zusterkerken en aan erkenning van elkaar als medeleden van het ene Lichaam van Christus. Dat de onderlinge samenwerking versterkt wordt, tot dienst van de eenheid van

Oriëntaals-orthodoxe kerk	Aantal parochies in Nederland	Aantal leden in Nederland (schatting)	Website
Syrisch-orthodoxe Kerk	11 + klooster in Glane	ca. 25.000	www.morephrem.com
Koptisch-orthodoxe Kerk	9 + klooster in Lieveelde	ca. 6.000	www.koptischekerk.nl
Armeens-apostolische Kerk	8	ca. 25.000	www.armeensekerk.org (A'dam) www.armeensekerk.nl (Almelo)
Ethiopisch-orthodoxe Tewahedo Kerk	3	ca. 1.000	www.tewahedo.nl
Eritrees-orthodoxe Tewahedo Kerk	15	ca. 18.000	

Tot de groep Oriëntaals-orthodoxe kerken behoren de Syrisch-orthodoxe Kerk en de nauw met haar verwante Malankara Syrisch-orthodoxe Kerk van Kerala in India, de Koptisch-orthodoxe Kerk van Egypte, de Armeens-apostolische Kerk, de Ethiopisch-orthodoxe Tewahedo Kerk en de Eritrees-orthodoxe Tewahedo Kerk.

Vertegenwoordiging in de diaspora

Veel Oriëntaals-orthodoxe christenen hebben in de loop van de tijd hun landen van herkomst (moeten) verlaten, vaak vanwege grote spanningen in de thuislanden. Bovendien hebben de kerken en christenen in die landen te maken (gehad) met bewuste antichristelijke campagnes oftewel christenvervolging. In de diaspora, waaronder Nederland, hebben zij hun eigen geloofsgemeenschappen opgericht waarbij zij hun niet-autochtone kerkelijke tradities, culturen en talen meegenomen hebben in hun kerken christen-zijn. Migratie en de aanleidingen tot migratie maken dus een onlosmakelijk onderdeel uit van het verhaal van deze gemeenschappen en van hun leden.

Veel (voormalige) vluchtelingen in ons land be-

Bezoek aan de Armeens-apostolische kerk Surp Hoki (H. Geest) te Amsterdam (Foto: archief A. Hayali).

horen van huis uit tot één van de Oriëntaals-orthodoxe kerken. Ze sluiten zich vaak aan bij de vertegenwoordiging van deze kerken in hun land van bestemming. Mijn eigen verhaal is een concreet voorbeeld hiervan. Zelf ben ik van kinds af aan lid van één van deze kerken, namelijk de Syrisch-orthodoxe Kerk. Vanwege de moeilijke situatie in mijn geboorteland Irak moest ik samen met mijn familie vluchten en ben ik ook hier in Nederland lid van de Syrisch-orthodoxe Kerk.

In Nederland zijn inmiddels (vrijwel) alle Oriëntaals-orthodoxe kerken vertegenwoordigd. De eerste Oriëntaals-orthodoxe kerk in Nederland, tevens de oudste niet-westerse kerk in ons land, is de Armeens-apostolische Kerk te Amsterdam, genaamd Surp Hoki (betekent Heilige Geest) die in 1714 officieel werd opgericht. Eerder dit jaar heb ik nog deze historische kerk bezocht. Een ander markant moment in mijn ervaring was het in 2016 gehouden 350-jarige jubileum van de eerste gedrukte Armeense Bijbel, gedrukt in Amsterdam in 1666.

Overzicht en aantallen

Wij beschikken niet over exacte cijfers met betrekking tot het aantal leden binnen deze kerken (familie). Desondanks maak ik hier een schatting aan de hand van de beschikbare literatuur (websites, boeken en brochures) en mijn bezoeken aan en gesprekken met leiders van de Oriëntaals-orthodoxe kerken in Nederland. In bovenstaande tabel vat ik praktische informatie samen.

Naar aanleiding van het bovenstaande kunnen we vaststellen dat vijf van de zes Oriëntaals-orthodoxe kerken in meerdere plaatsen weerspiegeld zijn in het kleurrijke kerkelijke landschap van Nederland. Het gaat om een groeiende

Foto ter gelegenheid van de opening van de Koptisch-orthodoxe kerk te Leidschendam (Foto: archief A. Hayali).

groep van zo'n 75.000 Oriëntaals-orthodoxe christenen die in één van de 46 parochies en twee kloosters samenkomen om God te aanbidden en elkaar te ontmoeten.

Een hartverwarmende ervaring

Hoewel de Malankara Syrisch-orthodoxe Kerk officieel (nog) geen vestiging/vertegenwoordiging in ons land heeft, heb ik wel een Indiase kerkgemeenschap gevonden die gedeeltelijk Oriëntaals-orthodox is. Het gaat om de Malayalam-sprekende St. Thomas christelijke gemeenschap. Al een aantal jaren komen tientallen gelovigen die afkomstig zijn uit Kerala in India maandelijks bij elkaar in Amstelveen. De kerkgemeenschap heeft een interkerkelijk karakter; de leden zijn Indisch-orthodox, rooms-katholiek, Syrisch-orthodox en Syrisch-katholiek. De gemeenschap heeft geen vaste priesters; Malayalam-sprekende bisschoppen en priesters die op bezoek komen, verzorgen de heilige mis in de eigen kerkelijke traditie. Voor mij was het een verademing om dit voorjaar deze kerkgemeenschap te bezoeken. Al een tijd ben ik op zoek naar de 'zesde', in Nederland nog ontbrekende, Oriëntaals-orthodoxe kerk. Enkele jaren geleden heb ik tijdens een presentatie over migrantenkerken en internationale kerken in Nederland voor de Raad van Kerken in Amsterdam verteld over allerlei in ons land aanwezige kerken, waaronder de Oriëntaals-orthodoxe kerken. Ik gaf aan de Malankara Kerk jammer genoeg te moeten missen. Een Syrisch-orthodoxe broeder stak zijn hand op en vertelde het goede nieuws. Kort hierna heb ik de coördinator van de gemeenschap gebeld en hij vertelde

openhartig over deze jonge gemeenschap. Op mijn verzoek om de kerkdienst bij te wonen en kennis te maken, liet hij vriendelijk weten dat de kerkgemeenschap nog in ontwikkeling is en dat de leden tijd nodig hebben om elkaar te leren kennen. Het was het lange wachten meer dan waard; het moment van dit bezoek en de warme gastvrijheid hebben mijn verwachtingen overtroffen.

Interkerkelijke relaties

In de afgelopen jaren heb ik dankbaar waargenomen dat de toenadering en relaties tussen kerken onderling in het algemeen steeds meer gestalte krijgen, op lokaal, landelijk en internationaal niveau. Het is mijn diepste overtuiging dat dit het werk is van God, en geen menselijke verdienste.

Deze toenadering geldt ook voor de Oriëntaals-orthodoxe kerken, onderling en met andere zusterkerken. In Nederland zie ik dat kerken binnen deze kerkenfamilie in de eerste plaats contacten onderhouden en de samenwerking intensiveren langs lijnen van theologische verwantschap. Zo hebben de vijf Oriëntaals-orthodoxe kerken in Nederland hun krachten gebundeld en de stichting SOKIN (Samenwerkingsverband van Oriëntaals-orthodoxe Kerken In Nederland, www.sokin.nl) opgericht om met een gezamenlijke stem op te treden. SOKIN-voorzitter is Anba Arseny, de bisschop van de Koptisch-orthodoxe Kerk in Nederland en België.

In de tweede plaats zie ik dat deze kerken de laatste jaren zich bewegen richting nauwere samenwerking met de andere Orthodoxe kerkenfamilie, namelijk de Oosters-orthodoxe kerken, die vertegenwoordigd zijn in de stichting OKIN (Orthodoxe Kerk in Nederland, www.orthodoxekerk.net).

Een noemenswaardige recente ontwikkeling is de oprichting van de Orthodoxe Zendende Instantie (OZI, www.orthodox.nl) op 16 december 2018 in Rotterdam. Samen met metropoliet Athenagoras, voorzitter van OKIN, tekende Anba Arseny namens SOKIN hiertoe een over-

eenkomst tussen beide Orthodoxe koepels. Namens de ongeveer een kwart miljoen Orthodoxen in Nederland zal de OZI als vertegenwoordigend orgaan optreden bij de Nederlandse rijksoverheid en als aanspreekpunt fungeren op het gebied van standaarden en scholing voor geestelijke verzorging van gedetineerden en militairen, en bij zorginstellingen, politie en in de eerstelijnszorg. Op de website van OZI staat hierover deze veelzeggende tekst: "De oprichting van de OZI is historisch te noemen. Na 1500 jaar schisma hebben beide Orthodoxe families in Nederland besloten tot bestuurlijke samenwerking.

Er is weliswaar nog geen herstel van eucharistische communie, maar wel vriendschappelijke samenwerking en een gezamenlijk pastoraal team binnen het justitiepastoraat. De oprichting van de OZI is een belangrijke mijlpaal in de emancipatie van de Orthodoxe gelovigen in Nederland."

In Nederland onderhouden (sommige) Oriëntaals-orthodoxe kerken goede contacten en werken samen met katholieke en protestantse kerken, op landelijk en/of lokaal niveau. Zowel de Koptisch- als de Syrisch-orthodoxe kerk is aangesloten bij de landelijke Raad van Kerken. Een mooi voorbeeld van een stedelijk interkerkelijk samenwerkingsverband is de Raad van Kerken Amsterdam, waaraan onder meer de Armeens-apostolische, Ethiopisch-, Koptisch- en Syrisch-orthodoxe kerken in de stad deelnemen.

Toekomstperspectief

Vanuit mijn optiek als coördinator van SKIN zie ik dat de Oriëntaals-orthodoxe kerken in Nederland, eventueel veel andere migrantenkerken en internationale kerken in ons land, in een

overgangsfase verkeren. Voor een significant deel worden deze kerken geleid, zowel geestelijk als bestuurlijk, door mensen wier persoonlijkheden (vooral) in de thuislanden en/of elders in de wereld zich ontwikkelden, die hun vorming en (theologische) opleiding hebben genoten voordat zij naar Nederland migreerden, en/of na aankomst in Nederland de nodige opleiding in binnen- of buitenland hebben gevolgd. Hoewel dit helemaal legitiem en begrijpelijk is, kan het de eigen gemeenschap voor belangrijke uitdagingen plaatsen. Aan de ene kant zijn deze kerkleiders goed opgeleid in de eigen kerkelijke traditie (theologie, liturgie en spiritualiteit), en kennen de cultuur en taal van de landen van herkomst. Aan de andere kant moeten zij de Nederlandse taal, cultuur en context vaak nog leren kennen om beter leiding te kunnen geven aan de gemeenschap hier. Intussen zijn deze kerkgemeenschappen al decennia (zo niet langer, eeuwen zoals het geval is met de Armeens-apostolische Kerk) in Nederland gevestigd en zijn de jongere generaties hier geboren en/of getogen, met andere wereldbeelden, vragen, behoeften en verwachtingen van de kerk dan de eerste of oudere generaties. Dit resulteert in een generatiekloof die mijns inziens vraagt om een goed toegerust en bekwaam leiderschap van de kerk van vandaag en morgen; om leiders die een brugfunctie vervullen tussen de verschillende generaties binnen de eigen (lokale en/of landelijke) kerk aan de ene kant, en tussen de eigen kerkgemeenschap en de rest van de kerk en samenleving aan de andere kant. Het is dan ook verheugend om te zien dat er gedegen (theologische) opleidingen in Nederland zijn. Voor (onder meer) toekomstige of huidige leiders en leden van zowel de Oriëntaals- als Oosters-orthodoxe kerken voorziet het Amsterdams Centrum voor Orthodoxe Theologie (ACOT, www.acot.nl) in een behoefte. Onlangs heeft het bestuur van de OZI het besluit genomen tot oprichting van het Sint-Ire-naeus Orthodox Theologisch Instituut. Dit instituut zal, als opvolger van het ACOT, Orthodox theologisch onderwijs aanbieden. Hoewel het bovenstaande vraagstuk al ingewikkeld genoeg is, is er nog een element dat in het geval van de

Bezoek aan de Malayalam-sprekende christelijke gemeenschap Sint-Thomas te Amstelveen (Foto: archief A. Hayali).

Oriëntaals-orthodoxe kerken essentieel is doch de situatie, in mijn ogen althans, niet makkelijker maakt. Dat is het element dat per definitie onlosmakelijk is verbonden met en verweven in de naam en identiteit van deze kerken: de liturgische talen. Wie één van deze eeuwenoude talen (Syrisch/ Aramees, Koptisch, klassiek Armeens, en Ge'ez in het geval van beide Tewahedo kerken) onder de knie heeft, heeft goud in handen en toegang tot een rijk erfgoed van de kerkvaders. Echter, de jongere generaties spreken grotendeels Nederlands en hebben al steeds meer moeite met de spreek- of voertalen van de landen van herkomst, laat staan dat vele van hen een liturgische taal überhaupt verstaan. Liturgische talen worden, zeker in de diaspora, steeds minder buiten de kerkmuren gebruikt. Tijdens mijn (recente) bezoeken aan Oriëntaals-orthodoxe kerken in ons land zie ik dat de ene of andere kerk meer doet om de jongeren

beter te betrekken bij het kerkelijk leven, hetzij door Nederlandse vertaling tijdens kerkdiensten te bieden, hetzij door allerlei activiteiten voor jongeren te organiseren, of door twee- en drietalige uitgaven te publiceren. Sommige kerken hebben actieve eigen jongerenbewegingen, zoals de Armeense Jongeren Organisatie (AJO) en het Syrisch Orthodox Jongeren Platform (SOJP).

Er is veel werk aan de winkel. Grote kansen en uitdagingen. Kansrijke uitdagingen, of beter gezegd, uitdagende kansen. Onder Gods zegen en leiding ziet de toekomst er zonnig uit.

Anmar Hayali

Anmar Hayali is coördinator van Samen Kerk in Nederland (SKIN), de landelijke vereniging van migrantenkerken en internationale kerken, www.samenkerkinnederland.nl.

Iconen spiegels van gebed

'Wees altijd blij. Bidt zonder ophouden' schreef de apostel Paulus. Ga mee op een donderdag om 11 uur vanuit het Iconenatelier *"In een zachte bries"* Handboogstraat 4, op bezoek bij de **feesticonen** in Bijbelsmuseum Herengracht 368, 1016 CH Amsterdam. Aanmelden: th.breukel@upcmail.nl

Byzantijnse liturgie XXIX: Voorafgewijde Gaven

De Liturgie van de Voorafgewijde Gaven wordt gevierd in de Veertigdagentijd en in de Goede Week. Het is een viering waarin de gelovigen ter communie kunnen gaan op dagen dat de eucharistie niet wordt gevierd. De Liturgie van de Voorafgewijde Gaven wordt gevierd op de woensdagen en vrijdagen van de Grote Vasten en op de eerste drie dagen van de Heilige Week. (De Veertigdagentijd en de Goede Week zijn in de Byzantijnse traditie twee onderscheiden periodes.) Ze wordt niet gevierd op de zaterdagen en de zondagen, want dat zijn eucharistische dagen en ook niet op Maria Boodschap als dat in de Vasten of Goede Week valt. Op de voorafgaande eucharistische zaterdag of zondag worden de Gaven geconsacreerd voor de Liturgieën van de Voorafgewijde Gaven gedurende de week. Vandaar de benaming voorafgewijd. De Liturgie van de Voorafgewijde Gaven is een Vespers met een plechtige Communiedienst. De dienst wordt in de Veertigdagentijd in principe twee keer in de week gevierd, op woensdag en op vrijdag, maar het kan in de praktijk ook bij één viering blijven in die week. De Liturgie van de Voorafgewijde Gaven wordt wel toegeschreven aan paus Gregorius de Grote-de Dialogus (gest.

Foto: Russian Orthodox Cathedral of St. John the Baptist of Washington DC.

604). Dat heeft overigens geen historische basis.

De viering van de eucharistie wordt door de Kerkvaders als een vreugdevolle gebeurtenis beschouwd. Al in de 4^e eeuw vond men een vreugdevolle viering niet zo passen in een periode van droefheid en berouw die de Vasten en de Goede Week zijn. Vandaar kwam het verbod om de eucharistie gedurende de week te vieren. Om dan toch de Communie te kunnen ontvangen, ontstond de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.

De Liturgie van de Voorafgewijde Gaven is samengesteld uit drie te onderscheiden delen: de vespers of avonddienst, de Liturgie van de Catechumenen, en de Communie van de gelovigen.

De Liturgie van de Catechumenen (geloofsleerlingen) herinnert ons aan de openbare instructies die de geloofsleerlingen ontvingen in voorbereiding op hun doop met Pasen. Ook de gedoopte gelovigen kwamen daar naar toe. Die instructies werden iedere dag gegeven door de bisschop en zo zijn wellicht de Bijbellezingen

in de Liturgie van de Voorafgewijde Gaven gekomen. Uit Genesis en Spreuken in de Veertigdagentijd, uit Exodus, Job en het Evangelie in de Goede Week; op feestdagen zijn er naast de oudtestamentische lezingen ook de lezingen van het Epistel en het Evangelie.

Het derde deel is de plechtige dienst van de Communie. Oorspronkelijk namen de mensen, met name de monniken en monialen, partikels van de Communie mee naar hun woningen om daar gedurende de week aan te communiceren. Dit communiceren buiten de eucharistieviering zelf is al bekend vanaf de 2^e eeuw. Daar kwam op een gegeven moment een verbod op en daarvoor in de plaats kwam er een plechtige Communieritus in de kerk. De Liturgie van de Voorafgewijde Gaven is een mooie liturgie, vol van de bijzondere atmosfeer die bij de Veertigdagentijd en de Goede Week hoort.

Leo van Leijsen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

